

Наталія МУЛЯР,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри культурології та мистецької освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) natalya.mulyar.81@mail.ru

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї У КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті зосереджена увага на актуальних проблемах сучасної української сім'ї у справах морально-етичного виховання дітей. Окреслено позитивний досвід українського народу другої половини XIX – початку XX ст. щодо морально-етичного виховання підростаючого покоління. Здійснено аналіз змісту, методів, засобів і прийомів виховання дітей досліджуваного періоду. Обґрунтовано доцільність впровадження історичного досвіду виховання дітей у життя сучасної родини.

Ключові слова: батько, ментальність, мати, морально-етичне виховання, морально-етичні цінності, родина, сучасна сім'я.

Лит. 7.

Nataliya MULIAR,

Ph. D in pedagogical sciences, associate Professor
of cultural studies and art education department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) natalya.mulyar.81@mail.ru

THE ACTUAL PROBLEMS OF MODERN UKRAINIAN FAMILY IN THE CONTEXT OF MORAL AND ETHICAL EDUCATION

The positive experience of the Ukrainian people in the moral and ethical education of the growing generation in the period from the second half of XIX to the early XX century is identified in the article. The analysis of content, methods and means of the education of the children of the studied period is done. The attention is paid to the actual problems of modern Ukrainian family in matters of the moral and ethical education of children.

Modern Ukrainian family is in difficult times. It is often a negative factor for the complete moral and ethical education of children. The standard of living of most families has become lower than the minimum social standards. As a result the economic, psychological and moral stability of the family has strengthened. The reducing of the marriages number, catastrophic falling of the birth rates and the increasing of the divorces have become a disturbing tendency of the last decade.

The analysis of the sources gives an opportunity to state that nowadays there is an important and convincing scientific research of the problem of the family moral and ethical education of children. The expediency of the introduction of the historical experience of children's education into the life of modern family is substantiated in the article.

Key words: father, mentality, mother, moral and ethical education, ethical values, family, modern family.

Ref. 7.

Наталья МУЛЯР,

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры культурологии и художественного образования Дрогобычского
государственного педагогического университета
имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) natalya.mulyar.81@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ СЕМЬИ В КОНТЕКСТЕ МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье сосредоточено внимание на актуальных проблемах современной украинской семьи в делах морально-этического воспитания детей. Очерчены положительный опыт украинского народа второй половины XIX – начала XX века относительно морально-этического воспитания подрастающего поколения. Осуществлен анализ содержания, методов, средств и приемов воспитания детей исследуемого периода. Обоснована целесообразность внедрения исторического опыта воспитания детей в жизни современной семьи.

Ключевые слова: отец, ментальность, мать, морально-этическое воспитание, морально-этические ценности, семья, современная семья.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Система виховання дітей у сім'ї, увесь комплекс родинно-побутової культури у царині освіти і навчання підрастаючого покоління формуються історично і передаються з покоління в покоління під впливом національного характеру та змісту життя сім'ї, суспільних історичних умов, стилю і традицій трудової діяльності, звичаїв, обрядів тощо. Аналіз матеріалів педагогічних досліджень щодо питань морально-етичного виховання у сім'ї другої половини XIX – початку XX ст. свідчить про те, що сьогодні існує потреба повернення до багатовікового досвіду і традицій морально-етичного виховання з огляду на те, що усталена українська традиція у цій сфері допомогла народу зберегти свою духовність, самобутність, культуру, кращі риси ментальності і вистояти у боротьбі за добро, волю і незалежність.

Останнім часом увага дослідників усе більше привертається до морального виховання дітей у сім'ї, з огляду на що необхідним та перспективним є аналіз змісту, методів, засобів і прийомів виховання дітей у сім'ї в усі попередні епохи, зокрема в сім'ї другої половини XIX – початку XX ст. Позитивний досвід українського народу у цей період дає змогу відродити і примножити кращі традиції морально-етичного виховання у сім'ї на тлі тих процесів, що відбуваються у технізованому, інформатизованому, урбанізованому суспільстві, де часто морально-етичні цінності розглядаються як категорії релятивістські і не мають належного статусу вічності, недоторканості, незмінності.

Аналіз досліджень. Підвищення уваги українського суспільства до питань морального виховання свідчить про їх актуальність. Це підтверджують дисертаційні дослідження, захищені в останні роки, Л. Драчук, Л. Генік, І. Кошлянь, Р. Зозуляк, Т. Яценко та ін. Зокрема, психолого-педагогічні проблеми виховання в родині вивчали І. Бех, Л. Бойко, В. Кравець, І. Кошлянь, Г. Наумчук, Л. Синютка, Т. Троїцький; основи родинного виховання досліджували Г. Авдіянц, Т. Алексеєнко, А. Говорун, Л. Красномоєць, А. Марушкевич, Л. Пovalій, В. Поставий; проблемі формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків присвятили свої праці І. Сіданіч, Т. Руденко; виховання дітей у сучасній українській сім'ї окреслили у своїх наукових працях О. Докуніна, К. Журба, Г. Кришталь.

Аналіз джерельної бази дає можливість констатувати, що сьогодні існують вагомі і переконливі наукові дослідження проблеми сімейного морально-етичного виховання дітей. Але питання про можливість впровадження історичного досвіду виховання дітей у життя сучасної родини залишаються ще недостатньо вивченими.

Метою статті є систематизувати та узагальнити історичний досвід вітчизняної педагогіки щодо морально-етичного вихованні дітей в українській сім'ї і на цій основі визначити перспективи можливого його використання у життя сучасної родини.

Виклад основного матеріалу. Споконвіків існував тісний зв'язок між батьками і дітьми, дорослі намагалися передати у спадок дітям свої духовні надбання, тим самим продовжуючи себе у них. Моральне здоров'я сім'ї в українців завжди було мірилом життєздатності народу. Існування і функціонування усіх суспільних інституцій мало у своїй основі загальнолюдські цінності, які, як правило, продукувалися і контролювалися саме родинним життям. Обґрунтовуючи особливості української родини, О. Вишневський зазначає, що сім'я – це хоронитель ідеалів, які саме тут органічно поєднуються з християнськими морально-етичними цінностями. В основі народного ідеалу української сім'ї лежить евідемонізм – прагнення створити сім'ю щасливу, здорову, багатодітну, міцну, дружну. До сімейних ідеалів вчений-педагог відносить: вірність, любов, чесність, правду, ширість, сумління, взаємну пошану [1, 164].

Сучасні дослідники (філософи, психологи, педагоги, соціологи) доводять, що інститут сім'ї потребує пильної уваги і турботи, позаяк ціла низка суспільних явищ негативно впливає на формування морально-етичної культури української сім'ї, що часто може приводити до її руйнування. Варто відзначити, що українське суспільство на сучасному етапі свого становлення переживає складний кризовий період: проведення антитерористичної операції на сході країни, відсутність соціальної та правової захищеності, низький прожитковий статус пересічної сім'ї, безробіття, масовий виїзд молодих людей з України. У зв'язку з цим руйнуються важливі цінності людського життя, а саме молоді завжди повинні прагнути до розвитку своїх моральних якостей як основних життєвих орієнтирів.

Формування морально-етичних цінностей як основної якості особистості у дітей та молоді – масштабне і складне завдання, яке покладене на сучасну українську сім'ю, що певною мірою зумовлене змогою опиратися на виховний досвід попередніх поколінь. Саме сім'я підтримувала та примножувала морально-етичні цінності, що дали змогу зберегти родину, народ, державу та національну пам'ять: «Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави», – писав В. Сухомлинський [4, 56].

Суттєвими і важливими факторами, які впливають на морально-етичне виховання дітей, є «здоровий» мікроклімат у сім'ї, саме сімейне оточення, світ і коло інтересів батьків, рівень внутрішньосімейних відносин і їхнє ставлення до навколишнього світу. Сучасні українські сім'ї є досить різноманітними. Вже тільки перелік їхніх назв – «повна», «благополучна», «проблемна», «однодітна», «багатодітна», «молода», «неповна», «заможна», «малозабезпечена» – яскраве тому підтвердження. В Україні більшість сімей – неповні [5]. Отже, сучасна українська сім'я переживає важкі часи, які часто слугують негативним фактором задля повноцінного морально-етичного виховання дітей. Рівень життя більшості сімей став нижчим за мінімальні соціальні стандарти, внаслідок чого посилилась економічна, психологічна і моральна нестійкість сім'ї. У надзвичайно складному становищі опинилися багатодітні й неповні сім'ї, а також сім'ї з дітьми або батьками-інвалідами. Тривожною тенденцією останнього десятиліття стало скорочення кількості одружень, катастрофічне падіння народжуваності та збільшення сімей, що розпадаються.

Причини нестабільності шлюбів до кінця не зрозумілі та недостатньо вивчені. «Поряд із соціально-економічними умовами, які руйнують інститут шлюбу, в Україні особливого значення набувають чинники психологічні і психофізіологічні. Поглиблений аналіз проблеми показує, що неміцність деяких молодих сімей була закладена вихован-

ням, пояснювалась невідповідністю до шлюбу, відсутністю основи для міцної сім'ї» – саме у цьому сенсі роль і значення морально-етичного виховання, формування переконань та моральної культури особистості не можна переоцінювати. Народний досвід підтверджує ці постулати і вказує на їхню істинність упродовж століть [2, 8].

Однією з найважливіших функцій сучасної української сім'ї є виховна, а саме – формування морально-етичних цінностей у дітей. Своєрідність та значущість сімейного виховання полягає у тому, що воно слугує міцним та надійним підґрунтям для усього людського життя. Проте досить часто можна почути нарікання батьків на брак часу для виховання дітей. Це призводить до того, що діти піддаються різноманітним негативним впливам, котрі часто сприяють руйнації ще недостатньо розвинутого духовного світу дитини. А тому батькам слід задуматись над цим, намагатись завжди зрозуміти дитину і не йти на конфлікт, який може спровокувати втечу дитини з дому. Дуже важливо, щоб батьки знали, як дитина проводить свій вільний час, з ким спілкується, чим цікавиться. Вони не повинні стояти осторонь цього процесу, адже прогалини у вихованні у майбутньому виправити досить складно. Культура спільної праці і спільного відпочинку є важливим фактором стабільності морально-етичних устоїв сучасної сім'ї.

Важливою у сучасних умовах є комплексна, цілеспрямована робота щодо зміцнення сім'ї, формування свідомого і відповідального ставлення батьків до її виховної функції. Домінантою у соціальній політиці держави повинна стати стратегія сприяння розвитку сімейного інституту, формування його морально-етичної складової. Важливим є і відповідна законодавча база, і педагогічне просвітництво батьків щодо розв'язання проблеми морально-етичного виховання дітей та молоді. Для української ментальності найвища цінність родини полягає у забезпеченні виховання у дітей гідності, шляхетності, працьовитості, працелюбності, шанобливого ставлення до батьків і старших. У сучасній благополучній українській сім'ї опікуються тим, щоб кожна дитина всебічно розвивалася, набувала елементарних знань про довкілля, постійно розширювала свій духовний світ, шанувала звичаї та традиції рідного народу. Головні завдання родинного виховання полягають у формуванні в дитини моральних цінностей, нагромадженні нею досвіду міжособистісного спілкування.

Домінуючі у родині моральні норми й принципи сприяють виробленню відповідного світогляду. Моральні уявлення засвоюються дитиною у ранньому віці через наставлення членів родини або ж оцінки ними дій персонажів, доступних для дитячого сприймання віршів, легенд, казок, переказів, ігор. В основі цього лежить розуміння дитиною добра і зла. Для українців важливим є формування у дітей таких моральних якостей, як усвідомлення свого синівського чи дочірнього обов'язку перед батьками, плекання поваги до старших. Пошана до батьків вважається однією з найбільших християнських добродійностей. Т. Яценко стверджує, що спільне духовне життя згуртовує сім'ю, переконання старшого покоління стають переконаннями молоді [7, 26].

Відомо, що дитина не народжується з готовою моральною свідомістю, наголошує О. Скар, їй не властиві жодні моральні погляди, вона не має уявлення про добро і зло, не знає про існування принципів і норм моралі, правил поведінки [3, 4]. Вона стає такою завдяки суспільним умовам і вихованню, які формують у неї окремі моральні риси й певну систему поглядів на життя і норми поведінки, тому саме на батьків покладена відповідальність за дитину, її майбутнє. Не слід забувати про спадковість, ознаки якої можуть сприяти морально-етичному вихованню, або ж ускладнювати цей процес.

Дієвими чинниками морально-етичного виховання у сучасній українській сім'ї виступають звичаї та традиції українського народу, які передавалися нашими предками з покоління в покоління. Сьогодні вони відроджуються, хоч часто мають лише формаль-

ний характер. Це традиційні народні та релігійні свята, коли сходиться разом з дітьми й сідає за святковий стіл вся родина; це збереження, примноження й передача батьками своїм дітям родинних реліквій, проведення святкових обрядів та ритуалів. У своїй основі українські народні традиції мали моральні цінності: дітей учили любити і поважати інших, плекали у них віру у добро і справедливість, спонукали до добрих і гідних учинків, формували співчуття до бідних, калік, знедолених, сиріт. Важливо також відзначити, що сьогодні, як і століття тому, проблема сирітства не розв'язана і потребує особливого підходу й розуміння. Український народ завжди ставився до сироти з особливим співчуттям і розумінням: «За сиротою журба за журбою», «Сиротою жити – сльози лити», «Бог сиріт любить, та щастя не дає», «І у сироти на подвір'ї сонце засвітить» [6, 674]. Українці завжди високо цінили безкорисливу допомогу сироті, співчували і допомагали дітям, що залишилися без опіки рідних. Таких людей вважали особливими, шляхетними, їх поважали, їм доручали розв'язання найважливіших громадських справ, бо їхня висока моральність була найвищою оцінкою людських якостей. Важливо, щоб в умовах сьогодення збереглися подібні позиції щодо ставлення до людей, з якихось причин знедолених чи обділених природою і людьми. Це є важливим мірилом морального здоров'я нації.

Таким чином, сімейне виховання – це важливий процес становлення особистості, роль та значення якого ніколи не втрачать своєї значущості та актуальності; це цілеспрямована взаємодія виховних інституцій, яка здійснюється різноманітними родинними методами та засобами. Сімейні стосунки, які проявляються у хорошому ставленні батьків до дітей, батьківський приклад та виховний вплив, є важливими чинниками формування морально-етичних цінностей дитини у сучасній українській сім'ї і значною мірою визначають особливості її подальшого самостійного життя.

Важливо зазначити, що проблема морально-етичного виховання є актуальною абсолютно на усіх етапах розвитку суспільства та функціонування сім'ї як важливого виховного інституту. Незмінними у ній залишаються лише цінності, а механізми їх забезпечення змінюються разом із тим, як трансформуються умови життя сім'ї і родини.

Висновки. Отже, чимало серйозних проблем стоїть сьогодні перед сім'єю та педагогічною наукою в цілому. Низка цих проблем потребує негайного розв'язання на базі християнської моралі та вічних загальнолюдських цінностей. Окреслена проблема в умовах сьогодення може бути подолана завдяки мобілізації зусиль багатьох наук, зокрема педагогіки. Важливим з цього приводу залишається обґрунтування народно-педагогічного досвіду формування морально-етичних цінностей в українській сім'ї та родині. Як бачимо, найбільш стійким, соціально й духовно значущим інститутом у морально-етичному вихованні особистості є сім'я, яка зберегла і передала тисячолітню культуру українського народу. Споконвіків для української культури важливою є цінність родини щодо забезпечення виховання шляхетного, працелюбного, шанобливого до батьків та близьких людей нового покоління, здатного засвоїти й зберегти найвищі моральні ідеали. Українська родина – це спільнота, обов'язком якої є плекання християнських цінностей, і саме батьки своїм прикладом мають щоденну змогу показати дітям життя за Божими настановами.

Відродження морально-етичних цінностей особистості стає необхідною умовою становлення людини нової доби, людини XXI ст., від якої залежить майбутня доля України. Формування морального світу особистості – це складне питання, що потребує особливого підходу у його розв'язанні. Розгляд цього непростого, багатоаспектного питання вимагає використання знань педагогіки, психології, соціології, філософії, історії

тощо. Саме педагогічний аспект є одним із головних у формуванні духовності особистості. Вдосконалення освітньої системи, а також її демократизація на гуманістичних засадах, вимагають від педагогічної науки пошуку нових шляхів удосконалення процесу морально-етичного виховання дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТРАТУРИ

1. Вишневецький О. Сучасне українське виховання : Педагогічні нариси / О. Вишневецький. – Львів : Львівський обл. науково-методичний інститут освіти; Львів, обл. пед. т-во ім. Ващенко, 1996. – 238 с.
2. Руденко Т. П. Молода сім'я в сучасній Україні : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії / Т. П. Руденко. – Київ, 2004. – 21 с.
3. Скар О. І. Педагогічна культура сім'ї / О. І. Скар. – К. : Знання. – Сер. VII «Педагогічна». – № 6. – 1984. – 47 с.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.
5. Сучасна українська сім'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.novaera.te.ua/article_view.php?article=566
6. Українські народні прислів'я та приказки : [авт. вступ. статті В. Бобкова, упоряд. : В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут]. – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 790 с.
7. Яценко Т. Історичне коріння українського родинного виховання / Т. Яценко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 3. – С. 26–30.

REFERENCES

1. Vyshnevskiy O. Suchasne ukrainske vykhovannya : Pedahohichni narysy / O. Vyshnevskiy. – Lviv : Lvivskiy obl. naukovo-metodychniy instytut osvity; Lviv, obl. ped. t-vo im. Vashchenka, 1996. – 238 s.
2. Rudenko T. P. Moloda simia v suchasnyy Ukraini : sotsialno-filosofskiy analiz : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. fil. nauk : spets. 09.00.03. – sotsialna filosofia ta filosofia istorii / T. P. Rudenko. – Kyiv, 2004. – 21 s.
3. Sknar O. I. Pedahohichna kultura simi / O. I. Sknar. – K. : Znannya. – Ser. VII «Pedahohichna». – № 6. – 1984. – 47 s.
4. Sukhomlynskyi V. O. Batkivska pedahohika / V. O. Sukhomlynskyi. – K. : Radianska shkola, 1978. – 263 s.
5. Suchasna ukrainska simia [Elektronnyi resurs] . – Rezhym dostupu : http://www.novaera.te.ua/article_view.php?article=566
6. Ukrainski narodni pryslivia ta prykazky : [avt. vstup. statii V. Bobkova, uporiad. : V. Bobkova, Y. Bahmut, A. Bahmut]. – Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1963. – 790 s.
7. Yatsenko T. Istorychne korinnia ukrainskoho rodynnoho vykhovannya / T. Yatsenko // Ukrainka literatura v zahalnoosvitnii shkoli. – 2001. – № 3. – S. 26–30.

Статтю подано до редколегії 20.02.2016